

מסכת ערכין – מראה מקומות דף טו

דף י"ד:

משנה: בשור המועד שהמית את העבד להקל ולהחמיר כיצד א' שהמית את הנאה כו'

הק' בחי' הגרי"ז דמה שייך לשון להקל או להחמיר אצל ל' של עבד, הלא הוא דין קנס בעלמא, ולא שייך להא דהמית בן חורין שמשלם כופר.

ותי' ע"פ הרמב"ם בהל' נזק"מ (י"א, א') דקורא ל' של עבד בשם "כופר העבדים" וכופר הוא דמי נזקא וא"כ הוא דמיו של עבד אלא שהתורה קצבה לכופר של עבד לל' וא"כ שפיר שייך להקל ולהחמיר כיון שהוא תשלומין על העבד.

וכן דייק הגר"ח בהל' מכירה (פ' כ"ג ה"ג ד"ה ואשר) מהרמב"ם "דהך חיובא דשלשים של עבד דחיובו הוא כפרה דוגמת חיובא דכופר שבבן חורין" ע"ש.

ובזה מבואר המשך המשנה דדימה הדין של ל' של עבד לדין כופר בבן חורין, מפני ששניהם הויין ענין של תשלומי כפרה, ולא ענין של זכות בעלים בהעבד, וכנ"ל.

ביסוד דין דתשלומי חבלות בעבד כנעני, חקר הגרי"ז אם הוא ככל דיני חבלות בעלמא, רק שהוא שייך לאדון. או דלא הוי דין חבלות רק דמתחייב משום מזיק ממונו. וע' שיעורי גרמ"ד.

דף י"ד: – ט"ו.

משנה: באונס ומפתה להקל ולהחמיר כו' והבושת ופגם הכל לפי המבייש והמתבייש ע"כ.

ופי' רבינו גרשם שאם בייש את אדם חשוב אינו משלם כמו שאם בייש הדיוט, אי נמי בייש חשוב משלם יותר משאם בייש הדיוטות ע"ש.

וע' רש"י בכתובות דף מ. שפי' דאדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב. אמנם רש"י בפ' החובל פי' דאדם קל שבייש בושתו מרובה. וכן פסק הרמב"ם ריש פ"ג מחובל ומזיק, דאם בייש אדם קל בושתו מרובה.

ובדעת רש"י יל"פ דיש חילוק בין בושת דאונס ומפתה לבושת דנזיקין, דדוקא בנזיקין אמרי' דאדם קל שבייש בושתו מרובה, משא"כ גבי אונס ומפתה. וכן הבין הב"ח בחו"מ (סימן ת"כ) בדעת רש"י. אבל בדעת הטור והרמב"ם לומד הב"ח דאין חילוק ביניהם.

ובאמת ע' ר"ן בפ' אלו נערות (הובא בדברי הב"ח הנ"ל) שהק' על פרש"י וכו' דבאונס ומפתה נראין הדברים שכל שהוא זולל יותר בושטו מרובה ע"כ. והוא ההיפוך ממה שרוצה הב"ח לבאר בדעת רש"י.

הנה הק' הגרי"ז דבגמ' מבואר דהקנס הוא עבור הנאת שכיבה ובזה כולן שוין, ורק לענין בושט יש חילוק א"כ מהו הכונה של "להקל ולהחמיר", וצ"ע.

תוס' ד"ה יאמרו בת מלכים חמשים כו' יש תימה קצת דבמשנה תני אחד הגדולה שבכהונה כו' ומ"ש דהכא מזכיר בגמ' הגדולה בת מלכים ובמשנה תנא גדולה שבכהונות עכ"ל.

ובחי' הגרי"ז תי' דבמתני' מיירי לענין היזק דפסלה מכהונה דאיכא היזק שנפסלת לכהן גדול, אבל בברייתא דמיירי לענין בושט תפס דוקא בת מלכים דאיכא הבדל גדול בבושת ידי' ע"ש.

וע' הגהות רא"מ שתי' דבמתני' קמ"ל דין תורה לפיכך תני רבותא בכהנים שהוסיף בהם הכתוב מעלות טפי, אבל לפי שומת בני אדם לבושט ופגם שייך טפי רבותא בבת מלכים ע"ש.

ובהשמטות מהגר"א כ' ול"נ דודאי בת מלכים עדיף דמלך קודם לכה"ג אלא משום דאמרי' בכתובות דף ל"ט: דקנסא תחת כתובתה ואמרינן דכהנת כתובתה ד' מאות זוז, ולכן אמרינן גדולה שבכהונה עכ"ל.

דף ט"ו.

משנה: במוציא שם רע להקל ולהחמיר כו' נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה כו'

העיר הגרי"ז דאין הדמיון שוה, דמוציא שם רע בפיו הוא על אשת איש, ועושה מעשה באונס ומפתה הוא על נערה פנוי' וא"כ מהיכן מוכח דהוא חמור טפי כשהוציא בפיו. אילו מצינו שהעושה מעשה באשת איש פחות מהמוציא שם רע עלי', או דהמוציא שם רע על הפנוי' חמור מהעושה מעשה, הוה מסיק שפיר דמצינו דבאותו ענין האומר בפיו חמור מהעושה מעשה, אבל מאי דנקט התנא אינו באותו דבר.

גמ' תניא אר"א בן פרטא בא וראה כמה גדול כח של לשון הרע מנלן ממרגלים ומה המוציא ש"ר על עצים ואבנים כך כו'

מבואר דיש איסור לדבר לשה"ר על עצים ואבנים. וע' ח"ח (כלל ה' ס"ק ז') בשם היראים (סימן קצ"א) דיש איסור להוציא דיבה על חפצי חבירו ע"ש. ויל"ע גדר האיסור.

ובשיעורי הגרמ"ד העיר דאפוא דברו המרגלים לשה"ר על עצים ואבנים. וע' בפ' רגמ"ה דהיינו מה שאמרו ערים גדולות ובצורות בשמים, וכן מה שאמרו ארץ אוכלת יושבי' כו' אבל צ"ב דאיזה

לשה"ר היא זו, הלא אדרבה הוי שבח לערי הארץ שהם חזקות ובצורות, וכן האבנים הם חזקים מאוד.

וצ"ל דכיון דהגוים המשתמשים שם בנו את הערים הבצורות כדי להלחם עם ישראל, זה כבר נחשב רעה גם לאבנים עצמם, דהשתמשו בהם לרעה.

וכן מצינו אצל ברזל, דאיכא איסור להניף ברזל ע"ג המזבח, ואיתא במדות (פ"ג מ"ד) הטעם בזה דהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם, והברזל נברא לקצר ימיו כו' ואף דהברזל בפני עצמו הוא דבר טוב ולא חטא כלום, מ"מ כיון דמשתמשים בו לרעה הוא עצמו נחשב לרע. וה"ה הכא הערים הבצורות נחשבות לרע כיון שהם משתמשות לדבר רע, ולכן הוי לשון הרע.

אולם אפ"ל מהלך אחר בזה. ובאמת יש עוד מקורות, להא דאסור לספר על עצים ואבנים.

ע' ח"ח (דרשו) שמביא עוד מקורות להנ"ל. מהא דכ' רש"י בסנהדרין ק": דעשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא משום שסיפרו בגנות ארץ ישראל, ובדבר הזה נענשו כמרגלים. דמבואר מזה דאסור לספר בגנות ארץ ישראל.

וכן ע' משנה הלכות (קונטרס קב ונקי תשע"ב) שדייק מלשון הרא"ש בארחות חיים (אות פ"ג) שכ' אל תוציא דיבה ולשון הרע על שום בריה, דמשמע על כל בריאה בעולם אפילו דומם חיה עופות ובהמה ע"ש.

וע' חוט שני (לשה"ר עמוד שנ"ו) דכל האיסור הוא דוקא אם כתוצאה מהדיבור על החפץ יש גנאי ונזק לבעליו, אבל בלא"ה אין איסור לשה"ר על החפץ. וראי' לזה מהמרגלים שכל הלשה"ר הי' כדי שלא ירצו כלל"י ליכנס לארץ ישראל, וזה נחשב לגנאי כביכול על הקב"ה שנתן את הארץ לישראל.

ולפי"ז לא קשיא לן הא דהק' הגרמ"ד דהא כשאמרו המרגלים "ערים גדולות ובצורות כו' וארץ אוכלת יושבי" היא" זה הי' גנאי כביכול על השי"ת שנתן את א"י לכלל"י, וגם לבסוף גרם הפסד גדול לכלל"י. אבל ליכא ראי' שסתם לדבר על חפצים נכלל באיסור לשה"ר.

אמנם מצינו דאעפ"כ אינו ראוי לעשות כן. דע' בספר דבש לפי (מהחיד"א) שכ' דאף בכה"ג שאינו גורם נזק לבעליו, מ"מ אין ראוי לדבר לשה"ר על עצים ואבנים. וכן כ' בשיחות הסבא מסלובודקא (ח"א עמוד רס"ד) דלימדתנו התורה בחטא המרגלים שנכלל באיסור לשה"ר שלא ידבר שום גנות רק תמיד "כראוי" וזה שייך גם בדיבור על הדומם.

וכן מבואר במדרש רבה (פ' כי תצא פ"ו אות ט') דאף שנא' לא תלך רכיל בעמך, מ"מ אף על נכרי אין לספר לשה"ר, כיון דאם ירגיל עצמו לדבר אז לבסוף יספר לשה"ר גם על עמך.

וע' חובות הלבבות (שער הכניעה פ"ו) מעשה בחסיד א' שעבר עם תלמידיו על פני נבילה שהסריחה מאוד, ואמרו לו תלמידיו, כמה מסרחת נבילה זאת, ואמר להם כמה לבנים שיני' וביאר החובו"ה שכונתו היתה להוכיחם שלא יתרגלו לדבר רע על שום דבר בעולם כי אז יהפוך להם לטבע, ויבואו לדבר אף בגנות אנשים וכו' וכו'.

ע' זכרון גבריאל (עמ' תרמ"א) מעשה עם הח"ח זצ"ל שהגיש ליהודי שהי' מתארח בביתו, לחם שחור במקום לחם לבן, ואמר האורח שהלחם שחור לא טוב. והח"ח מיד הביא ג' מעלות של לחם שחור, והוסיף שלכן מה שאמרת, זה לשון הרע. ואמר הגרי"ד סאלאוויציק שהמקור לזה הוא מהמרגלים, ודו"ק.

דף ט"ו:

גמ' א"ר יוחנן משום ר"י בן זמרא כל המספר לשה"ר כאילו כפר בעיקר כו' משמע שהעצם חטא של לשה"ר נחשב כבר כאילו כפר בעיקר, וצ"ב.

וע' ירושלמי (פאה פ"א ה"א) שגורס במימרא דר"י בן זמרא "זה שהוא אומר לשה"ר אינו אומר עד שכופר בעיקר" דמשמע דמתחילה כופר בעיקר ואח"כ אומר לשה"ר. וזה ג"כ צ"ע הלא בודאי יתכן לומר לשה"ר קודם שהגיע לדרגא זו של כפר בעיקר.

אולם הרמב"ם בהל' דעות (פ"ז ה"ג) מביא את מימרא הנ"ל כגירסת הבבלי ודלא כגירסת הירושלמי.

וע' עוד רמב"ם סוף הל' טומאת צרעת (ט"ז, י') שכל דזהו דרך ישיבת הלצים הרשעים בתחילה מרבין בדברי הבאי כו' ומתוך כך באים לספר בגנות הצדיקים כו' ומתוך כך יהי' להן הרגל לדבר בנביאים וליתן בהם דופי כו' ומתוך כך באים לדבר בקב"ה וכופרים בעיקר כו' ע"ש. ומבואר מדבריו דהכונה הוא דע"י הלשה"ר שהוא מספר "לסוף" יבוא לכפור בעיקר. ואולי דזהו ג"כ כונת הירושלמי אף דהלשון משמע איפכא, ודו"ק.

וע' מהרי"ץ חיות.

ואולי יל"פ המימרא כפשוטו שכל הסיבה שהוא מדבר לשה"ר על חבירו הוא משום שאינו מאמין שהכל בא מאת השי"ת והכל הוא לטובה. דאם הי' מאמין באמת ביסודי הדת, הי' מכיר שכל מה שאירע לו בא לו ישר מאת השי"ת לטובתו, וא"כ מה לו לדבר על רעהו רעה, אם רעהו רק כמו

מטה ביד מכהו, והמכה הוא השי"ת. וכן בכל מצב ומצב הכל הוא מהשי"ת בהשגחות המדוקדקת מאוד מאוד, והכל לטובה. ועוד שאין הקב"ה בורא דבר בלי תכלית טוב כו' ולזה כיון במה שאמר כאילו כופר בעיקר, ודו"ק.

גמ' ואר"י משום ר"י בן זימרא כל המספר לשה"ר נגעים באין עליו כו'

ע' שמירת הלשון (שער הזכירה פ"ה ופ"ו) דאף שאנו רואים כמה אנשים מדברים לשה"ר ואין להם שום נגע, היינו משום דבזמן בית המקדש הי' לנו כהן מטהר, בתחילה על ביתו, ואח"כ על בגדו, ואח"כ על גופו, והי' הכהן אומר לו דברי כיבושים עד שהי' שב בתשובה שלמה וסר ממנו הנגע. אבל עכשיו בזמנינו שאין לנו כהן הי' נשאר בטומאתו לעד, להכי אין אנו רואים את הנגעים כלל.

אולם כ' הח"ח זצ"ל שבאמת נשארה טומאת הנגע שבא על חטא זה דבוקה רק בנפשו ואינו בולטת על גופו מבחוץ, וזהו כונת המדרש שומר מצרעת נפשו ע"ש.

וע' באר מים חיים בפתיחה (לאוין ס"ק ג') שנסתפק אם גם השומע שמאמין בלבו אף ששותק אם הוא ג"כ מקבל צרעת או לא.

גמ' א"ר חמא ב"ר חנינא מה תקנתו של מספרי לשה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה כו' וכו' א"ר אחא א"ר חנינא סיפר אין לו תקנה כו'

ע' ח"ח בשמירת הלשון (שער התורה פ"א בהגה"ה) שהק' דמהו הכונה של סיפר אין לו תקנה, הלא אם ביקש מחילה ופייסו ומחל לו א"כ כבר תיקן החטא, ואם לא קיבל מחילה א"כ מה יועיל לו לימוד התורה, הלא לשה"ר הוא מהעבירות שבין אדם לחבירו.

ותי' דבאיסור לשה"ר יש ב' קלקולים. חדא מה שקלקל ועיוות את חבירו, ובזה בודאי אין לו מחילה עד שיפייסו. ועוד יש קלקול בזה שנפגם כח הדיבור שלו וירד ממדרגתו. ובזה נחלקו ב' האמוראים. דר' חמא סבר דכיון דעוסק בתורה בתמידות הוא מקדש עי"ז את כח הדיבור שלו שנפל ממדרגתו ע"י הלשה"ר, ומרפא פגם הלשון, אף דלא תיקן החלק של בין אדם לחבירו.

ור' אחא סובר שזה האיש שלא פייס את חבירו על מה שהציק לו בלשה"ר שלו, א"כ גם פגם לשונו לא נתרפא ע"י לימוד התורה, ועתיד להכרת. אבל אם תיקן החלק של בין אדם לחבירו לכו"ע נתרפא פגם הלשון ע"י לימוד התורה ע"ש היטב בארוכה בזה. *

וע' באר מים חיים (סוף כלל ד') דלר' אחא אין לו תקנה משום דכיון דהוי ממצות שבבין אדם לחבירו ואם מורגל לספר ודאי לא יזכור כל מי שסיפר עליו, ממילא לא יוכל לרצותו ולכן סיפר אין לו תקנה ע"ש.

גמ' מאי תקנתו כו'

צ"ב איך שייך להקשות מאי תקנתו כו' הלא כל אדם יש לו בחירה, ובידו להיות נזהר מן העבירה, ומאי שייך תקנה קודם החטא.

וע' בהגהות חשק שלמה שכ' ומצאתי בשו"ת בית שמואל בחלק הדרוש בפרשת מצורע שביאר ע"פ הגמ' בסוף ב"ב (דף קס"ד) שלשה"ר הוא מהעבירות שאין אדם ניצול ממנה כל יום, וא"כ בחירתו קשה עד מאוד עד שא"א ליזהר כלל בעצמו מחטא זו, ולכן שפיר קאמר הגמ' דידן מאי תקנת' שיהא ניצול מן החטא. וע"ז קאמר הגמ' שיעסוק בתורה או ישפיל דעתו דבזה יהא בטוח שהוא ניצול מן החטא. והא דאמר' שם בגמ' דאין אדם ניצול ממנה בכל יום, היינו בלי לימוד התורה.

ובזה מיושב מה שהק' מהרש"א שם בב"ב (בח"א) דמפני מה נענש הלא אין לו בחירה. ולהנ"ל א"ש שהעונש מגיע לו לאדם בשביל שלא עסק בתורה, דאם הי' עוסק בתורה זה הי' מצילו מן לשה"ר ע"ש בדברי החשק שלמה, הפלא ופלא.

גמ' היכי דמי לישנא בישא כגון דאמר איכא נורא בי פלגיא כו'

וע' רש"י דמשמע עשיר הוא כו'

ויל"ע מהו הצד לשה"ר בזה. וע' מהרש"א משום דהוי עשיר דאינו מהנה אחרים, והק' דלא משמע כן. אלא פי' דר"ל דכל שעה יש אש ע"כ שהוא רעבתן ע"ש.

ובאמת יתכן דאין כאן שום רע כלל, דאולי יש לו אורחים שמבשל להם תמיד, אבל כיון דמדיבור זה יצא לו נזק או פחד, דיבואו אנשים בני בליעל לביתו ויזיקוהו, גם זה נחשב ללשה"ר. וכן מפורש ברמב"ם בהל' דעות (פ"ז ה"ה) דאף המספר דברים על חבירו שאם ישמעו אותם יכולין לגרום נזק לחבירו או להצר לו או להפחידו הוא בכלל לשה"ר ע"ש. והכא נמי דכוותא, ודו"ק. ואולי דזהו מקור לדברי הרמב"ם. וע' כס"מ.